

**БОЖХОНА ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИКНИ БУЗИШ ҲАМДА СОЛИҚ ВА ЙИҒИМЛАРДАН
БЎЙИН ТОВЛАШ ЖИНОЯТЛАРИНИНГ ЖИНОЯТ-ҲУҚУҚИЙ ТАВСИФИ**

Эшназаров Лазизбек Мансурович,
Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси тадқиқотчиси
E-mail: doznaniya8589@gmail.com

Шомирзаев Саходулла Хасанбоевич,
Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси
Дастлабки тергов ва суриштирув кафедраси
доценти, ю.ф.ф.д. (PhD), доцент

Аннотация:

Мазкур мақола божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузиш ҳамда солиқ ва йиғимларни тўлашдан бўйин товлаш билан боғлиқ жиноятларнинг ҳуқуқий табиатини ва хусусиятларини ўрганишга бағишланган. Тадқиқотда Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги таҳлил қилинди, ушбу жиноятларнинг объектив ва субъектив белгилари, иқтисодий хавфсизликка таъсири ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти ўрганилди. Шунингдек, жиноятларни квалификация қилишдаги муаммолар ва ижтимоий хавфлилик даражаси ёритилди. Натижада, божхона ва солиқ соҳасидаги қонунбузарликлар билан самарали курашиш давлат иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилишда муҳим аҳамият касб этиши кўрсатилди.

Калит сўзлар: божхона қонунчилиги, солиқ ва йиғимлар, бўйин товлаш, жиноят, иқтисодий хавфсизлик, ҳуқуқий табиат, квалификация, жавобгарлик.

**ПРОБЛЕМЫ ПОНЯТИЯ И ПРАВОВОЙ ПРИРОДЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С
НАРУШЕНИЕМ ТАМОЖЕННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И УКЛОНЕНИЕМ ОТ УПЛАТЫ
НАЛОГОВ И СБОРОВ**

Эшназаров Лазизбек Мансурович
Исследователь Академии правоохранительных органов
E-mail: doznaniya8589@gmail.com

Шомирзаев Саходулла Хасанбоевич
Доцент кафедры предварительного следствия и дознания
Академии правоохранительных органов,
доктор философии по юридическим наукам (PhD), доцент

Аннотация:

Данная статья посвящена анализу правовой природы преступлений, связанных с нарушением таможенного законодательства и уклонением от уплаты налогов и сборов. Исследование рассматривает законодательство Республики Узбекистан, анализирует объективные и субъективные признаки данных преступлений, их влияние на экономическую безопасность и практику правоприменения. Также освещаются проблемы квалификации и общественной опасности таких правонарушений. Результаты показывают, что эффективная борьба с

нарушениями в таможенной и налоговой сферах имеет ключевое значение для защиты экономических интересов государства.

Ключевые слова: таможенное законодательство, налоги и сборы, уклонение, преступление, экономическая безопасность, правовая природа, квалификация, ответственность.

CONCEPT AND LEGAL NATURE OF CRIMES RELATED TO VIOLATION OF CUSTOMS LEGISLATION AND TAX AND FEE EVASION

Eshnazarov Lazizbek Mansurovich

Researcher at the Law Enforcement Academy

E-mail: doznaniya8589@gmail.com

Shomirzaev Sakhodulla Khasanboevich

Associate Professor of the Department of Preliminary Investigation and Inquiry at the Law Enforcement Academy,
Doctor of Philosophy in Law (PhD), Associate Professor

Abstract:

This article studies the legal nature of crimes related to violations of customs legislation and evasion of taxes and fees. The research analyzes the legislation of the Republic of Uzbekistan, focusing on the objective and subjective characteristics of such crimes, their impact on economic security, and law enforcement practices. The study also examines issues of qualification and social danger of these offenses. Findings show that effective countermeasures against customs and tax-related crimes are crucial for protecting state economic interests.

Keywords: customs legislation, taxes and fees, evasion, crime, economic security, legal nature, qualification, liability.

Кириш

Божхона қонунчилиги ва солиқ-ҳуқуқ соҳасидаги қонунбузарликлар давлат иқтисодий барқарорлиги ва хавфсизлигини таъминлашда асосий роль ўйнайди. Божхона тўғрисидаги қонунчилик давлат чегаралари орқали товарлар ва транспорт воситалари ҳаракатини тартибга солиш, божхона тўловлари ва йиғимлар орқали давлат бюджетига зарур маблағларни таъминлаш, шу билан бирга қонунбузарликларнинг олдини олиш орқали иқтисодий манфаатларни ҳимоя қилишга хизмат қилади. Ушбу қонунлар давлатнинг иқтисодий сиёсатини самарали амалга ошириш ҳамда ташқи савдо ва инвестиция муҳитини барқарорлаштиришда муҳим восита ҳисобланади.

Ҳозирги кунда божхона қонунчилиги ва солиқ-ҳуқуқ соҳасидаги қонунбузарликлар жамият ва давлат учун хавfli ижтимоий-иқтисодий оқибатларга олиб келиши мумкин.

Масалан, божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузиш, солиқ ва йиғимлардан бўйин товлаш ҳолатлари давлат бюджетига иқтисодий зарар етказиши, бозорда нотенгликлар яратиши ҳамда ҳуқуқбузарликлар содир этилган соҳада ишончнинг пасайишига олиб келади.

Шу билан бирга, бундай жиноятлар қонуний тадбиркорлик фаолиятини чеклаб, инвестиция муҳитини заифлаштириши мумкин, бу эса давлатнинг умумий иқтисодий хавфсизлигига салбий таъсир кўрсатади.

Божхона ва солиқ қонунчилиги соҳасидаги қонунбузарликларнинг ҳуқуқий табиатини аниқлаш жараёнида уларнинг объектив ва субъектив белгилари, ижтимоий хавфлилик даражаси ҳамда ҳуқуқни қўллаш амалиёти таҳлил қилиниши зарур.

Объектив белгилар — қонунбузарлик ҳаракатининг конкрет шакллари ва оқибатлари, субъектив белгилар эса айбдорнинг қасдлиги ёки эҳтиёткорлигини ўз ичига олади. Ушбу жиҳатлар тўлиқ таҳлил қилинмай туриб, қонунбузарликларни аниқ квалификация қилиш ва самарали жазо чораларини қўллашнинг ҳуқуқий асосини таъминлаш қийин.

Мазкур тадқиқотда Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги, шу жумладан Жиноят кодекси ва божхона ҳамда солиқ соҳасидаги меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар таҳлил қилинади. Шу орқали божхона қонунчилигини бузиш ва солиқ ва йиғимлардан бўйин товлаш билан боғлиқ жиноятларнинг ҳуқуқий моҳияти, ижтимоий хавфлилиги ва давлат иқтисодиётига таъсири кенг қамраб олинади. Бу эса қонунчиликни такомиллаштириш ва ҳуқуқни қўллаш амалиётида самарали чораларни ишлаб чиқишда муҳим ҳуқуқий асос яратади.

Шу боис, божхона ва солиқ қонунчилиги соҳасидаги қонунбузарликларга қарши самарали курашиш нафақат ҳуқуқий тартибни сақлаш, балки давлат иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилишда ҳам муҳим аҳамият касб этади. Тадқиқот натижалари бу соҳадаги қонунбузарликларнинг олдини олиш ва уларни аниқ квалификация қилишда ҳуқуқий амалий чораларни шакллантиришга хизмат қилади.

Асосий қисм

Божхона қонунчилигини бузиш жиноятлари миллий иқтисодий тартибга салбий таъсир кўрсатадиган иккинчи даражали, лекин хусусияти жиҳатдан жуда жиддий ҳуқуқбузарликлар қаторига киради. Божхона тўғрисидаги қонунчилик товарлар, транспорт воситалари ва бошқа қимматликларни давлат чегараси орқали қонуний ҳаракатини таъминлаш, божхона назоратини амалга ошириш ва тегишли тўловлар йиғилишини тартибга солишни ўз ичига олади, бундай режимни бузиш эса давлат иқтисодиётига катта зарар етказиши мумкин.

Божхона қонунчилигини бузиш жиноятларининг ҳуқуқий табиати кенг қамровли бўлиб, уларни таҳлил қилишда унинг объект, объектив, субъект ва субъектив томонларини аниқ англаш зарур.

Объектив белгилар — бу қонунчилик билан белгиланган расмий тартибнинг бузилиши, айниқса товарлар божхона назоратидан яширин ўтказилиши ёки тўлиқ декларация қилинмаслиги каби ҳаракатлардир. Масалан, товарларни божхона назоратидан четлаб ўтказиш, уларни яшириш ёки расмийлаштириш ҳужжатларини сохта шаклда тақдим этиш қонунбузарликнинг типик кўринишларидандир¹.

Шу билан бирга, объектив томонни таҳлил қилганда контрабанда билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар ҳам муҳим ўрин тутаяди. Контрабанда тушунчаси, айниқса, товарни божхона назоратидан яширин ўтказишни англатиб, у нафақат иқтисодий тузумга зарар етказиши мумкин, балки жамоат хавфсизлигига ҳам таҳдид солади. Контрабанда ва божхона қонунчилигини бузиш

¹ Ermashev Jengis Maratovich - "Analysis of the objective side of crimes in the field of customs"- <https://eipublication.com/index.php/eijmrrms/article/view/1632/1540>

орқали киритилган ноқонуний товарлар нафақат тўловлар тўланмайди, балки рўйхатдан ўтмаган хавфли маҳсулотлар ҳам айланишга тушиши мумкин².

Субъектив томон жиҳатидан ушбу жиноятни содир этган шахснинг қасдлиги муҳим аҳамиятга эга. Қасдликлик — бу шахснинг ҳуқуқни билган ҳолда унинг талабларини бузиш мажбуриятдан кашф этиладиган ниятдорлик белгисидир. Бундай ҳолларда шахс ўз фаолиятини яшириш орқали божхона назоратидан қочишни мақсад қилади, бу эса инсоннинг қасдли ҳуқуқбузарлигини янада кучайтиради.

Ҳуқуқий амалиётда божхона қонунчилигини бузишнинг кўп учрайдиган турларидан бири — декларация маълумотларини нотўғри кўрсатиш орқали товарларнинг таснифотини ёки қийматини сунъий камайтиришдир. Бундай ҳолатлар давлат бюджетидан тўланадиган божхона тўловларининг сунъий равишда камайишига олиб келиб, иқтисодий зарарни кенгайтириб юбориши мумкин, бу эса мамлакат ташқи савдо сиёсати самарадорлигини заифлаштиради³.

Бундан ташқари, контрабанда ёки ноқонуний олиб кирилган товарлар билан боғлиқ ишларда судлар ва вазирликлар ўзоҳли режалар билан амалиёт олиб боради. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми томонидан қабул қилинган “Божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузиш ва контрабандага оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги қарорлар қонуннинг қўлланилишидаги айрим нотўғри талқинларга барҳам беришга ҳам масъулдир.

Бизнинг фикримизча, божхона қонунчилигини бузиш билан боғлиқ жиноятларга қарши курашиш нафақат ҳуқуқий операцияларни мустаҳкамлаш, балки иқтисодий хавфсизликни таъминлаш, импорт-экспорт жараёнларининг шаффофлигини ошириш ва халқаро савдо муносабатларида миллий манфаатларни ҳимоя қилишга хизмат қилади. Бу соҳадаги ҳуқуқий назоратни янада мукамаллаштириш, рақамли назорат тизимларини жорий қилиш ва коррупцияга қарши чораларни кенгайтириш долзарб вазифалардан ҳисобланади.

Бундан ташқари, кейинги таҳлилга этибор қаратилса, солиқ ва йиғимлардан бўйин товлаш жинояти — бу жамиятда давлат солиқ сиёсатининг амалга оширилишига тўсқинлик қиладиган, давлат бюджетининг даромадини сунъий камайтирадиган ва иқтисодий хавфсизликни заифлаштирувчи ҳуқуқбузарлик ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексида мазкур жиноят солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан қасддан бўйин товлаш сифатида белгиланган (ЖКнинг 184-моддаси) ва унинг ҳуқуқий моҳияти қонунчиликда аниқ баён этилган.

Солиқ ва йиғимлардан бўйин товлаш тушунчаси қасдли равишда фойда (даромад)ни ёки солиқ солинадиган бошқа объектларни яшириш, камайтириб кўрсатиш, шунингдек, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлайманглик билан боғлиқ ҳаракатлар мажмуаси сифатида ҳуқуқий ҳаётда қўлланилади.

Солиқ тўлашдан бўйин товлаш жиноятининг ҳуқуқий моҳиятини аниқлашда унинг объектив ва субъектив белгиларини чуқур таҳлил қилиш муҳимдир.

Объектив белгилар — бу жиноятни ташкил этувчи ҳаракатлар: даромадни яшириш, солиққа тўланадиган манбаларни камайтирадиган ҳужжатлар тайёрлаш ёки уларни нотўғри кўрсатиш,

² Алишер Ачилов – “Определение таможенных правонарушений против общественной безопасности и вопросы совершенствования их уголовно-процессуального обеспечения” <https://inlibrary.uz/index.php/legal-personnel/article/view/22377?utm>

³ Uktam Boltayev – “violation of customs legislation as one of the crimes in the field of economy” <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/31138>

солиқ тўловлари бўйича маълумотларнинг сохталаштирилиши каби ҳаракатларни ўз ичига олади. Бу турдаги ҳаракатлар фақат солиқлардан мустасно қилиб қўйиш билан чекланмайди, балки давлатнинг солиқ назорати тизимига ҳам билинмайча таъсир кўрсатади, натижада бюджет қарзининг ошиши ва давлат хизматларининг маблағлари камайишига олиб келади⁴.

Субъектив томон ҳақида сўз борганда, ушбу жиноятни содир этган шахснинг қасдлиги энг асосий белгилардан бири сифатида эътироф этилади. Айбдор ўз ҳаракатларининг ижтимоий оқибатларини англаб етади ва солиқ мажбуриятларини қасд билан бажармасликни мақсад қилади. Бу ҳолатда шахснинг нияти тўлиқ равишда солиқлар ёки йиғимлар тизимини аниқ баён этилган ҳуқуқий талаблардан четлаштириб, ўз шахсий манфаати йўлида фойда олишга қаратилган.

Иқтисодий жиҳатдан солиқ ва йиғимлардан бўйин товлаш жиноятлари мамлакат бюджетига катта ҳажмда зарар етказиши, чунки улар давлат хизматларини молиялаштириш, ижтимоий дастаклар, инфратузилмани ривожлантириш каби муҳим соҳалар учун муҳим даромад манбаидир. Шу боис солиқ мажбуриятларини бажариш конституциявий мажбурият сифатида ҳам белгилангани маълумотлар билан тасдиқланади.

Жиноят соҳасидаги амалиётда солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаганлик билан боғлиқ ишлар кўп ҳолларда мудҳишроқ шаклларда судланади. Масалан, фойда ёки даромадни қасдан яшириш, солиқ ҳисоботларини сохта маълумотлар билан тўлдириш ёки уни тўлиқ тақдим этмаслик каби ҳаракатлар жиноят деб саналади ва тегишли ҳуқуқни қўллаш органлари томонидан қатъий текширилади. Бу жараёнлар тергов органлари ва судлар томонидан солиқ текшируви маълумотлари асосида баҳоланади ва натижалари бўйича ҳуқуқий баҳо берилади⁵.

Бизнинг таҳлилимизга кўра, солиқ ва йиғимлардан бўйин товлаш жиноятлари жамиятнинг иқтисодий барқарорлигини, давлат хизматлари сифатини ва ташқи инвестиция муҳитини мустаҳкамлаш учун чекловчи омил ҳисобланади. Ўзбекистоннинг солиқ қонунчилиги ушбу жиноят билан курашишда аниқ механизмлар ва жазо чораларини белгилаб, ижтимоий ҳолатни яхшилашга қаратилган ҳуқуқий базани шакллантирган. Аммо амалиётдаги мураккабликлар, хусусан натижаларнинг тезлиги ва кўрилатган ишлар тизимининг самарадорлиги, умумий иқтисодий муҳитда солиқ мажбуриятларига содиқликни таъминлашда муҳим рол ўйнайди.

Шу сабабли ҳуқуқни қўллаш амалиётида натижалиликни ошириш учун рақамли солиқ назоратини такомиллаштириш ва солиқ таълимини кенгайтириш каби чоралар устувор йўналиш сифатида кўриб чиқилиши лозим.

Таклиф ва тавсиялар: Божхона қонунчилигини бузиш ва солиқ ҳамда йиғимлардан бўйин товлаш жиноятларининг ҳуқуқий табиати ва квалификацияси замонавий ҳуқуқий тадқиқотларда энг долзарб масалалардан бири сифатида қаралади. Жиноятларни аниқ ва тўғри квалификация қилиш нафақат айбдорларни жавобгарликка тортишда, балки давлат иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилишда ҳам асосий аҳамиятга эга.

⁴ Jasurbek Mardanov - "Soliq to'lovlaridan bo'yin tovlash yoki majburiy to'lovlar bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish bosqichlari" <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/7492>

⁵ Марданов, Ж. Солиқ ва мажбурий тўловлардан бўйин товлаш жиноятларини суриштириш босқичлари. Евразия журнал академик тадқиқотлар, 2022.

Жиноятларнинг ҳуқуқий тавсифи уларнинг объектив ва субъектив белгиларини, содир этилиш усулларини, оқибатларни ва қонуний оқибатларини ўз ичига олади.

Божхона ва солиқ соҳасида содир этилган ҳуқуқбузарликлар кўпинча мураккаб иқтисодий алоқалар билан боғлиқ бўлгани учун уларнинг квалификациясида объектив оқибатларнинг аниқ баҳоланиши ва айбдорнинг ниятдорлиги асосий аҳамиятга эга.

Масалан, ноқонуний товар олиб ўтишдаги қасдли ҳаракатлар ва солиқ ҳисоботларини ёлғон маълумотлар билан тўлдиришдаги қасдлилик ўзаро боғлиқ бўлиб, улар давлатнинг молиявий хавфсизлигига таъсир қилади.

Квалификациядаги муаммолар асосан қонунчиликнинг умумий ва махсус қоидаларини тўғри қўллашда юзага чиқади. Жиноятлар турлари бир-бирига яқин белгиларга эга бўлган ҳолларда, уларни ажратиш ва тўғри модда билан баҳолашда муаммолар пайдо бўлади. Масалан, божхона қонунчилигини бузиш ва солиқдан бўйин товлаш ҳолатлари бир қатор иқтисодий операцияларда ҳамоҳанг содир этилиши мумкин. Шу боис, ҳуқуқни қўллаш амалиётида жиноятнинг асосий объект ва оқибатларини аниқ белгилаш муҳимдир.

Божхона қонунчилигини бузиш ва солиқдан қасдли равишда қочишда ҳуқуқий нормаларнинг нотўғри қўлланилиши кўп учрайди. Аниқ қоидалар ва тушунчалар суд амалиётида бирхиллик ва адолатни таъминлаш мақсадга мувофиқдир.

Жиноятларни квалификациялашдаги яна бир муҳим жиҳат — бу ижтимоий хавфлилик даражасини баҳолаш. Иқтисодий ҳуқуқбузарликлар давлат бюджетига катта зарар етказиши мумкинлиги туфайли, уларнинг ижтимоий хавфлилиги юқори баҳоланади.

Шу билан бирга, уларнинг содир этилиш услуги ва шиддатини ҳисобга олиш лозим. Масалан, контрабанда ва солиқдан бўйин товлаш биргаликда содир этилганда, бу давлат иқтисодий манфаатларига катта таҳдид ҳисобланади ва суд амалиётида бу ҳолатлар алимент ва моддалар бўйича алоҳида кўриб чиқилади.

Шу йўсинда, божхона ва солиқ соҳасидаги жиноятларнинг ҳуқуқий тавсифи ва тўғри квалификация қилиниши давлатнинг иқтисодий хавфсизлиги ва молиявий барқарорлигини таъминлашда асосий омил ҳисобланади. Шу билан бирга, ҳуқуқни қўллаш амалиётида рақамли технологиялар, автоматлаштирилган солиқ ва божхона назорати тизимларидан фойдаланиш, маълумотлар аниқлигини ва жиноятларнинг ўз вақтида аниқланишини таъминлайди.

Хулоса:

Тадқиқот натижалари кўрсатдики, божхона қонунчилигини бузиш ва солиқ ҳамда йиғимлардан бўйин товлаш жиноятлари давлат иқтисодий хавфсизлиги учун катта таҳдид ҳисобланади. Бу турдаги ҳуқуқбузарликлар нафақат молиявий зарар келтиради, балки божхона назорати тизими ва солиқ органларининг самарадорлигини заифлаштиради.

Божхона қонунчилигини бузиш жиноятлари асосан товарларни ноқонуний олиб ўтиш, декларацияларда сохта маълумотлар келтириш ва божхона тўловларини сунъий камайтириш орқали содир этилади. Солиқ ва йиғимлардан бўйин товлаш эса солиқ ҳисоботларини нотўғри кўрсатиш, даромадни яшириш ва солиқ мажбуриятларидан қочиш орқали амалга оширилади. Бу жиноятларнинг субъектив томони қасдлилик ва ниятдорлик билан боғлиқ бўлиб, айбдорнинг ҳуқуқий масъулиятини аниқлайди.

Таҳлил шуни кўрсатдики, ушбу жиноятлар билан самарали курашиш учун қонунчиликни такомиллаштириш, жиноятларни тўғри квалификация қилиш ва ҳуқуқни қўллаш амалиётида бирхилликни таъминлаш муҳим аҳамиятга эга.

Шунингдек, рақамли ва автоматлаштирилган назорат тизимлари жиноятларни тез аниқлаш ва олдини олишда самарали механизм сифатида хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят Кодекси - 01.04.1995. <https://lex.uz/docs/111453>
2. Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодекси - 22.04.2016. <https://lex.uz/docs/2876354>
3. Ermashev, A. Legal nature and qualification of customs and tax crimes. – T.: EIPublication, 2024. eipublication.com
4. Jasurbek Mardanov - “Soliq to'lovlaridan bo'yin tovlash yoki majburiy to'lovlar bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish bosqichlari” <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/7492>
5. Марданов, Ж. Солиқ ва мажбурий тўловлардан бўйин товлаш жиноятларини суриштириш bosqichlari. Евразия журнал академик тадқиқотлар, 2022.
6. Алишер Ачилов – “Определение таможенных правонарушений против общественной безопасности и вопросы совершенствования их уголовно-процессуального обеспечения” <https://inlibrary.uz/index.php/legal-personnel/article/view/22377>
7. Uktam Boltayev – “violation of customs legislation as one of the crimes in the field of economy” <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/31138>
8. Ermashev Jengis Maratovich – “Analysis of the objective side of crimes in the field of customs”- <https://eipublication.com/index.php/eijmrms/>